

УДК 371.134+159.955

Валентина Бойченко,
докторант Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини

РОЛЬ ЗНАННЯ У ФОРМУВАННІ ПЕДАГОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Стаття присвячена розгляду важливої проблеми – обґрунтуванню ролі знання у сучасному суспільстві, формування педагогічного мислення майбутніх учителів на основі теоретичного знання. Розкрито основні ідеї засвоєння фактичного матеріалу, що є необхідною передумовою розвитку вищих інтелектуальних процесів, серед яких: вміння формулювати ідеї та концепції, висловлювати аргументовані судження, робити висновки тощо. Доведено, що педагогічна діяльність, спрямована на формування у майбутніх учителів педагогічного мислення, може бути представлена у вигляді ефективної методики опитування – коли поряд із закритими репродуктивними запитаннями ставляться відкриті (проблемні евристичні, аналітичні) питання.

Ключові слова: знання, «суспільство знання», формування педагогічного мислення, майбутні вчителі.

Статья посвящена рассмотрению важной проблемы – обоснованию роли знания в современном обществе, формированию педагогического мышления будущих учителей на основе теоретического знания. Раскрыты основные идеи усвоения фактического материала, является необходимым условием развития высших интеллектуальных процессов, среди которых: умение формулировать идеи и концепции, выражать аргументированные суждения, делать выводы. Доказано, что педагогическая деятельность, направленная на формирование у будущих учителей педагогического мышления, может быть представлена в виде эффективной методики опроса – когда рядом с закрытыми репродуктивными вопросами задаются открытые (проблемные эвристические, аналитические) вопросы.

Ключевые слова: знания, «общество знания», формирование педагогического мышления, будущие учителя.

The article deals with the important issue - the role of the grounding of knowledge in modern society, the formation of pedagogical thinking of future teachers on the basis of theoretical knowledge. The basic idea of assimilation of factual material that is essential for the development of higher intellectual processes, including: the ability to articulate ideas and concepts, to express

reasoned judgments, draw conclusions and so on. Proved that educational activities aimed at developing future teachers pedagogical thinking, can be presented as an effective survey methods - when closed, along with reproductive open questions attitude (problem heuristic, analytical) questions. According to the basic ideas of the post-industrial information society, it becomes a «knowledge society» in accordance changing its structure. Changing nature of most knowledge.

Key words: *knowledge, «social science», the formation of the pedagogical thinking of future teachers.*

Постановка проблеми. Із інтенсивним розвитком усіх сфер суспільного життя, що є наслідком входження в постіндустріальне інформаційне суспільство, здійснюється накопичення знань та збільшення їх обсягу, що відповідно поширюється і на розвиток психолого-педагогічної науки. Сьогодні на вчителя обрушується ціла лавина найрізноманітнішої інформації з проблем педагогіки, психології, теорії та методики викладання навчальних дисциплін. Інформація ця поширюється не тільки через спеціальну літературу, але й через канали масових комунікацій: преса, інтернет, телебачення. За таких умов сучасному вчителю з кожним днем важче стає відбирати, переробляти і використовувати ці знання у своїй діяльності.

Виникає питання: Як учителю справлятися з цим потоком інформації? Яким чином знання, що отримується вчителем, впливає на його практичну професійну діяльність? Як це знання ним використовується? І за яких умов використання знань виявляється ефективним?

Підтвердженням цього є слова Ю. Н. Кулюткіна, який зауважує: «Не визначивши, яким чином функціонує знання в мисленні і діяльності вчителя-практика, не можна удосконалювати і процеси засвоєння цього знання, процеси освіти і самоосвіти вчителя» [4, с. 5].

Отже, об'єктивною необхідністю для ефективної професійної діяльності сучасного вчителя стає володіння добре розвиненим педагогічним мисленням. До цього важливого питання в різний час зверталися вчені філософи, психологи та педагоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя досліджуються О. Антоною, В. Гриньовою, О. Євсюковим, О. Жерновниковою, В. Ільїним, О. Коберником, О. Комар, М. Кухаревим, С. Сисоевою, Т. Сущенко.

Основні характеристики педагогічного мислення висвітлені Д. Вількеєвим, О. Карповою, М. Кашаповим, Ю. Кулюткіним, Л. Мітіною, О. Осиповою, К. Романовим, О. Шевко та ін.

Мета статті – базуючись на основних ідеях сучасних вимог щодо суспільного розвитку, розкрити місце та роль знання у формуванні педагогічного мислення майбутніх учителів.

У своїй роботі «Прийдешнє постіндустріальне суспільство» Даніел Белл запропонував концепцію постіндустріального суспільства, де назвав його «суспільством знання» та зробив спробу спрогнозувати його розвиток. Він пише, що виникають нові стосунки між наукою і технологією, де центральне місце посідає теоретичне знання, успіхи у розвитку держави, її прогрес визначатиметься успіхами у сфері знання [1, с. 288].

Відбувається скорочення класу, що займається ручною і некваліфікованою працею, тоді як на іншому полюсі соціальної стратифікації клас інтелектуальних працівників стає домінуючим. У зв'язку з цим перед педагогічною наукою постає проблема організації передачі від покоління до покоління накопиченого суспільно-культурного досвіду в умовах стрімкого збільшення потоків інформації, проблема відповідної підготовки майбутніх учителів.

Белл Д. наголошує: «Якщо ми усвідомлюємо відмінність між фактами і відношеннями, то знання, як їх комбінація, залежить від правильного поєднання фактичного та логічного порядків. Для досвіду первинним є фактичний порядок, а для сенсу – логічний. Розум пізнає природу, знаходячи певну мову для вираження чогось сутнісного. Знання тому є похідним від категорій, які ми використовуємо для встановлення зв'язків, – подібно до того, як сприйняття в мистецтві є похідним від прийнятих нами припущень, що дозволяють бачити речі «правильно»» [1, с. 11].

Час вимагає від тих, хто буде навчати прийдешні покоління, не просто передачі знань, а вміння належно користуватися ними; не просто розвиненого мислення, а професійного педагогічного мислення. Та джерелом розвитку педагогічного мислення, основою його формування у майбутніх педагогів, безумовно, є теоретичні професійні знання.

Знання розглядаємо як «форму духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення дійсності, яка характеризується усвідомленням їх істинності. Виражається знання у поняттях, судженнях, умовиводах, концепціях, теоріях» [2, с. 137].

Доволі поширене явище, яке можемо часто спостерігати, що студенти майже повністю повторюють прочитане у підручнику чи сказане викладачем. Деяких педагогів такий тип відповідей цілком влаштовує. Інші вимагають від студентів (майбутніх учителів) більшої самостійності у відповідях. Адже здатність дуже наближено до змісту відтворювати текст ще не означає його розуміння, усвідомлення. Дійсно, іноді потрібно, щось завчити, щоб бути точним, аргументованим. Та зазвичай (погоджуємось з думкою А. М. Дреєра), що навчальна робота передбачає свідоме, а не механічне засвоєння матеріалу. У полі зору вчителя в першу чергу повинен знаходитися саме цей процес. Про глибину свідомого засвоєння вчитель може отримати уявлення з відповідей учнів, які вимагають оцінки, аналізу, порівнянь, контрастного зіставлення, узагальнення, критичного погляду [3].

Безумовно такі розумові дії вимагають як наявності мислення, так і сприяють його розвитку.

Для того, щоб сприяти розвитку мислення учнів, має бути відповідна цілеспрямована, систематизована підготовка майбутніх учителів до такої діяльності, яка передбачає як процес так і результат формування професійного педагогічного мислення.

Спостереження за процесом навчальної діяльності студентів педагогічних вищих навчальних закладів показало, що значна кількість майбутніх учителів не володіє вміннями аналізувати педагогічні ситуації, визначати задачі й проектувати різні варіанти їх вирішення, обирати з-поміж них найбільш оптимальний, ухвалювати рішення, здійснювати його коригування. Тобто, йдеться про низький рівень педагогічного мислення, формування якого потребує подальшого вдосконалення. Це актуалізує потребу цілеспрямованої підготовки студентів, орієнтованої на вдосконалення змісту щодо формування педагогічного мислення в контексті загальної професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів.

У професійній підготовці майбутнього вчителя не можна задовольнятися простим накопиченням фактів. Розглядаємо факт як (від лат. *Factum* – звершилося) знання у формі твердження, достовірність якого суворо встановлена [5]. Тоді як науковий факт – це складова наукового знання, що відображає об'єктивні властивості речей і процесів.

Ю. Н. Кулюткін називає найбільш загальні передумови, які є вихідними при вирішенні проблеми удосконалення процесу засвоєння знань, які можна екстраполювати на процес освіти і самоосвіти майбутніх учителів.

1. Психолого-педагогічне знання він розглядає як загальну когнітивну підставу для вироблення учителем власних практичних рішень. Знання, взяте в його відношенні до практичної діяльності, є не просто продуктом засвоєння, яким воно виступає в процесі навчання вчителя, а знаряддям регуляції його мислення і його діяльності.

2. Знання, що містяться в окремих психолого-педагогічних дисциплінах, будуються відповідно до внутрішньої логіки розвитку певної дисципліни, вони є продуктом вирішення науково-теоретичних проблем. Завдання, з якими має справу вчитель, вирішуються відповідно до логіки практичних дій. Практичні завдання виникають у конкретних ситуаціях діяльності; їх рішення вимагає від учителя вміння брати до уваги всі умови, які утворюють педагогічну ситуацію.

3. Відповідно до вимог, що йдуть від практичної діяльності, отримані вчителем знання (з психології, педагогіки, методики) певним чином перетворюються, а саме: вони інтегруються у специфічну систему, побудовану за логікою практичного вирішення педагогічних задач.

4. Регуляторна функція психолого-педагогічного знання виражається в

тому, що воно, утворюючи категоріальний (понятійний) апарат мислення вчителя, використовується ним для побудови конструктивних принципів і критеріїв аналізу (оцінки) практичної діяльності.

5. Характер використання знань визначається позицією вчителя у відношенні до власної діяльності. Коли вчитель здійснює безпосереднє керівництво навчальною діяльністю учнів, використання ним психологічних (педагогічних, методичних та ін.) знань підпорядковане цілям і логіці рішення цілісних практичних завдань.

6. Процес обміну знаннями та досвідом здійснюється через професійне спілкування (комунікацію) і, відповідно, має соціально-психологічну природу.

7. Процеси засвоєння, перетворення і використання знань у підсумку опосередковуються особистістю педагога, його ставленням до власної діяльності [2].

У цій роботі автор розглядає проблему професійного мислення вчителів, розкриває його механізми, конкретизує понятійний апарат. Безумовно, не всі положення розкрито повною мірою. Однак важливим є той факт, що ці питання були поставлені і здійснено спробу щодо можливих шляхів їхнього вирішення. Матеріал є корисним для викладачів педагогічних вищих навчальних закладів, що здійснюють професійну підготовку майбутніх учителів.

Вчені розглядають знання як «форму соціальної та індивідуальної пам'яті», як «результат позначення, структурування та осмислення об'єкта в процесі пізнання». Незважаючи на відмінність підходів до розгляду поняття знання, до форм існування й обґрунтування знання, автори найважливішу рису знання бачать у його віднесеності до зовнішнього об'єкта, – в його відповідності пізнаваного об'єкта.

Засвоєння фактичного матеріалу, безумовно, є необхідною передумовою розвитку вищих інтелектуальних процесів, серед яких: уміння формулювати ідеї та концепції, висловлювати аргументовані судження, робити висновки тощо. І один із найкращих способів досягнення цих цілей є ефективна методика опитування – коли поряд із закритими репродуктивними запитаннями ставляться відкриті (проблемні, евристичні, аналітичні) питання. Постановка таких питань спонукає майбутніх учителів до міркування щодо вирішення професійних проблем.

Завдяки полемічним і дискусійним запитанням студенти вчаться формулювати та відстоювати власну позицію, добирати аргументи, знаходити контраргументи. Дискусія при цьому має бути добре організованою, проводиться за правилами з дотриманням вимог. Під час проведення дискусії майбутні вчителі набувають умінь толерантної взаємодії з оточуючими, у такій роботі формуються навички правильно задавати питання, уміння їх формулювати, що є надзвичайно важливим показником професіоналізму майбутнього вчителя та розвитку його педагогічного мислення.

У сучасних умовах змінюється характер самих знань. Для нового суспільства стають характерними домінуюча роль теоретичних знань, панування теорії над емпіризмом і кодифікація знань в абстрактні системи символів, які можуть бути застосовані до безлічі самих різних ситуацій.

У підготовці майбутнього педагога до його професійної діяльності важливою, визначальною категорією є розуміння. Зазвичай під розумінням ми маємо на увазі інтерпретацію, тобто приписування мотиву, цілі, бажання, коротше, інтенції спостережуваної фізичної активності людини. Образ учня, що склався у вчителя, несе в собі його інтерпретації та оцінки, які не завжди поділяються іншими вчителями.

Висновки і перспективи. Підсумовуючи викладене, можна сформулювати такі висновки. Згідно з основними ідеями розвитку постіндустріального інформаційного суспільства, воно перетворюється на «суспільство знання» відповідно змінюється його структура. Змінюється характер самих знань. Для нового суспільства стають характерними домінуюча роль теоретичних знань, панування теорії над емпіризмом і кодифікація знань в абстрактні системи символів, які можуть бути застосовані до безлічі самих різних ситуацій. Педагогічна підготовка, за таких умов має спрямовуватись на формування у майбутніх учителів педагогічного мислення.

Названо загальні передумови, які є вихідними при вирішенні проблеми удосконалення процесу засвоєння знань, які можна екстраполювати на процес освіти і самоосвіти майбутніх учителів.

Засвоєння фактичного матеріалу є необхідною передумовою розвитку вищих інтелектуальних процесів, серед яких: вміння формулювати ідеї та концепції, висловлювати аргументовані судження, робити висновки тощо. І один із найкращих способів досягнення цих цілей є ефективна методика опитування – коли поряд із закритими репродуктивними запитаннями ставляться відкриті (проблемні евристичні, аналітичні) питання.

Час вимагає від тих, хто буде навчати прийдешні покоління не просто передачі знань, а вміння належно користуватися ними; не просто розвиненого мислення, а професійного педагогічного мислення. Та джерелом розвитку педагогічного мислення, основою його формування у майбутніх педагогів, безумовно, є теоретичні професійні знання.

Знання розглядаємо як «форму духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення дійсності, яка характеризується усвідомленням їх істинності. Виражається знання у поняттях, судженнях, умовиводах, концепціях, теоріях

Перспективи подальших досліджень полягають в експериментальній перевірці системи формування педагогічного мислення майбутніх учителів у реальному навчальному процесі вищої педагогічної школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл // Перевод с английского. Изд.2-ое, испр. и доп. – М. : Academia, 2004. CLXX, 788 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. / С. Гончаренко – Київ : Либідь, 1997. – 367 с.
3. Дреер А. М. Преподавание в средней школе США: проблемы начинающих учителей / Ф. М. Дреер. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://pedagogic.ru/books/item/f00/s00/z0000058/index.shtml>
4. Кулюткин Ю. Н. Мышление учителя: Личностные механизмы и понятийный аппарат / Под ред. Ю. Н. Кулюткина, Г. С. Сухобской. – М. : Педагогика, 1990. – 104 с.
5. Никифоров А. Л. (ред.). Поняття істини в соціогуманітарному пізнанні / Никифоров А. Л. [Текст] / Рос. акад. наук, Ін-т філософії; – М. : Іфра., 2008 – 212 с.